

זכרון עולם

האשה החשובה ורודפת צדקה וחסד מרת **ורדה שניצר** ע"ה ב"ר מאיר ז"ל תנצב"ה

מאורות הדף היומי

עלון שבועי ללומדי "הדף היומי"

זכרון עולם

איש חי רב פעלים רודף צדקה וחסד מרת **משה שניצר** ז"ל ב"ר מנחם מנדל ז"ל תנצב"ה

בית המדרש דחסידי סוכטשוב

כולל דחסידי סוכטשוב

כולל "סנה משה" ע"ש הר"ח ר' משה יצחק זיסר ז"ל

בית מדרש למגידי שיעור "דף היומי"

חז"ם סוכר 3 ת.ד. 471 ב"ב טל. 03-5775333

יו"ל ע"י ביהמ"ד למגידי שיעור "דף היומי" בראשות הגר"ד קובלסקי שליט"א ♦ לע"נ הר"ר מרדכי קלמן (מוטי) זיסר ב"ר משה יצחק ז"ל

בס"ד, כ"ג תשרי תשפ"ז **מסכת בכורות ט"ז-כ"ב ♦ ידים ד', ד' - ד', ד'** **גליון מס' 1428**

השבוע בגליון

- פרה שלא המליטה אינה חולבת
- המחקר שערך בעל "תרומת הדשן"
- לא כל מה שלא רואים לא קיים

- עד כמה יש לדייק בעשיית ריבוע התפילין?
- "תו התקן" התורני
- שינוי ההלכה בעקבות שינוי הטבע
- הפרות מקדימות להמליט
- רחיצת תינוק ביום השלישי ללידתו
- אכילת מלח בסיום הארוחה

ניתן לקבל את הגליון בדוא"ל מידי שבוע חינם
להצטרפות: meorot@meorot.co.il

דבר העורך

קורא יקר הפנה את תשומת לבנו לנקודת ציון מרטיטה החבייה בין דפי מסכתנו, מסכת בכורות, וליתר דיוק, בדף י"ט הנלמד בשבוע זה על ידי רבבות לומדי הדף היומי ברחבי תבל.

מסכת בכורות, דף י"ט

המעשה אירע בשנות הזעם והאימה. מוסדות תורה גדולים וותיקים נסגרו על מנעול וברחי בימים הטרופים שקדמו לעקידה הגדולה. ישיבות ובתי מדרש, אשר קול התורה נשמע בהם מאות בשנים - חרבו. אולם ר' אברהם מלי ויינברג לא שינה מסדר יומו מאומה. הוא המשיך בשירת חייו הנפלאה. אולי עוד יותר מאשר בעבר, הקדיש כל ימיו ולילותיו לתורה ולעבודה. אמרו, כי ככל שגברו הצרות כן נתעלה האיש.

"הקביצו" של ר' אברהם מלי - קבוצת הבחורים שהתאגדה סביבו - הוסיף להתקיים והלימודים לא הושבתו אף לא ליום אחד. יום יום התאספה בביתו תבורה גדולה של צעירים מצוינים בתורה ושמעה מפיו את שיעוריו. אך התיישב הגאון ליד הגמרא וסביבו חבורת תלמידים מצוינים, מיד שכחו כל הצרות והסבל. אוירת הקודש השכיחה את תעלולי הנאצים, את הרעב ואת הסבל, את המחסור ואת הייסורים, את השחיתות ואת הרציחות, וקירבה את הכל לתורת אמת שנלמדה בקדושה ובטהרה.

ר' אברהם מלי, שמעולם לא התלונן ולא הטיח דברים כלפי איש, אלא קיבל את הייסורים באהבה ממש, הצדיק עליו את הדין בכוחות עילאיים. כל זה היה ביחס לעצמו, אבל ביחס לאחרים דין אחר היה לו: על יסורי הזולת לא לימד זכות, אלא הרבה להרעיש עולמות בתפילות לבטלם. יסורי הכלל נגעו ללבו ומיום ליום נחלש הלב הדואב ומיצר בצרות ישראל **הקביצו** של ר' אברהם מלי גדל מיום ליום. מאחורי חומות הגיטו הצטופפו למעלה מחצי מליון יהודים מעונים. מהם רבים אשר גורשו או ברחו מעיירות וישובים קרובים ורחוקים. ישיבה רשמית לא פעלה, וצעירים, מופלגים בתורה ורבנים קשישים, חללו

דף יז/ב אי אפשר לצמצם

עד כמה יש לדייק בעשיית ריבוע התפילין?

סוגייתנו מהווה את המקור העיקרי לאחד הנידונים התלמודיים המפורסמים: "אפשר לצמצם, או אי אפשר לצמצם". המקרה הנדון במשנתנו הוא, פרה מבכירה שהמליטה תאומים, שני זכרים, שכעדות הנוכחים במקום, ראשי העגלים התאומים יצאו בבת אחת לאוויר העולם. לדעת רבי יוסי, שניהם לכהן, שהרי לפנינו שני בכורים. אולם, חכמים סוברים, כי עגל אחד בלבד ניתן לכהן, שכן, "אי אפשר לצמצם" ולטעון כי שני העגלים נולדו באותו רגע.

מדוע באמת אי אפשר לצמצם, נחלקו הדעות. מדברי רש"י (ד"ה "אפשר") והרמב"ם (הל' בכורות פ"ה הל' א') עולה, כי משמים לא מכוונים ששני העגלים ייצאו בדיוק ביחד. כלומר, אין לתלות שכיוונו כן משמים, ומן הסתם לא אירע כן. ואילו בעלי התוספות ("אפשר לצמצם") מבארים, כי אף שהדבר יתכן, אין עין אדם מסוגלת להבחין בדבר. הגמרא מחלקת בין צמצום בידי שמים לצמצום בידי אדם, והיא מנסה להוכיח, כי אדם מסוגל לצמצם ולכוון בדיוק מירבי את אשר הוא עושה. שהנה, הקב"ה הורה כיצד לעשות את כלי המשכן במידה מדויקת, ובני ישראל עשו "כאשר ציווה ה' את משה", הרי שעלה בידם לעשות כנדרש. ברם, הגמרא דוחה את הראיה: "רחמנא אמר עביד ובכל היכא דמצית למיעבד נחא ליה", היינו: התורה אמרה את אשר יש לעשות, ויוצרי המשכן עשו כל שלאל ידם כדי לבצע את הנדרש, עד היכן שידם מגעת, ולכך בדיוק התכוון הקב"ה, שבני האדם יבצעו את הוראותיו, עד כמה שכוחותיהם, שניתנו להם על ידו, מאפשרים להם.

גמרא זו משמשת פוסקים רבים, ביניהם הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל, בבואם לקבוע את רמת הדיוק הנדרשת מבני האדם בבצעם את המצוות. בעל ה"אגרות משה" (שו"ת יו"ד ח"ב סי' קמ"ו) עוסק בשאלה, אם יש צורך לבדוק באמצעי עזר את ריבוע התפילין, כדי לדעת אם הוא מרובע כנדרש, והוא מוכיח ממספר מקומות, כמו גם מגמרתנו, כי אין צורך.

"תו התקן" התורני: ובכל זאת, ברור לכל, כי אי דיוק משווע בריבוע התפילין, מחייב לתקן ולשפרן. יש, איפוא, לדעת, מהו "תו התקן" התורני, שסטייה ממנו ומטה מחייבת תיקון מחדש.

בעל ה"ערוך השולחן" (או"ח סי' ל"ב סעי' ע"ה) ואחריו בעל ה"אגרות משה", מצביעים על דברי ה"שולחן ערוך" בהלכות תפילין. כדי לדעת אם ריבוע של תפילין נעשה כדבעי, כותב ה"שולחן ערוך" (סי' ל"ב סעי' ל"ט), יש לוודא, כי אורך האלכסון של הריבוע, הוא בשיעור מידת הריבוע ועוד שתי חמישיות. כלומר, ריבוע שאורך צלעותיו 5 ס"מ, על אלכסונו להיות בשיעור 7 ס"מ. משנמצאו מידות אלו תואמות, הרי הריבוע כשר ומהודר. והנה, הכל יודעים, כי אלכסון של ריבוע של 5 ס"מ הוא 7.071, ולא 7 ס"מ בלבד. נמצאנו למדים, כי די בשיעור דיוק זה, כדי לעמוד בדרישות ההלכה (ועיי' "משנה ברורה" סעי' שע"ב בשער הציון ס"ק י"ח).

זעילוי נשמת

מרת **שושנה אורנשטיין** ע"ה

ב"ר אבנר רייכמן ז"ל נלב"ע כ"ג בתשרי תשפ"א

תנצב"ה

הונצחה ע"י בעלה ידידו הר"ר אשר אורנשטיין שיחי'

זעילוי נשמת

הר"ר **שמעון יסלזון** ז"ל

בן החבר שמואל ע"ה נלב"ע ה' מרחשון תשנ"ו

וזוגתו מרת **לינה קריינלה** ע"ה

בת ר' אריה פורכתימר ע"ה נלב"ע כ"ו בתשרי תשנ"ט

תנצב"ה

הונצחו על ידי ידיהם שיחי'

לא נחה דעתו של הגר"מ פיינשטיין זצ"ל עד שכתב, כי אין "שום מעלה" בריבוע תפילין הנמדד בדייקנות על ידי מיקרוסקופ, על פני ריבוע תפילין שנחזה רבוע לעין אדם. הוא מוסיף וכותב (שם, י"ד ח"ג ס"ק כ"ב): "שאף זה הוא ריבוע הכשר לכתחילה אף למהדרין ביותר, וגם כשר ומהודרין, אף אם יזדמן ריבוע אמיתי ממש". אין כל עניין להעדיף תפילין אלו על פני תפילין שריבועם נאמד במדידה רגילה.

דף יט/ב פרה וחמור בנות שלש ודאי לכהן

שינוי ההלכה בעקבות שינויי הטבע

פרה ואתון אינן ממליטות עד הגיען לגיל שלש שנים. גמרתנו מציבה קביעה זו, כאמצעי זיהוי אם הפרה והאתון כבר הבכירו, וולדן הנוכחי פטור מן הבכורה, או שמעולם לא הבכירו והוולד שלפנינו הוא בכור.

הפרות מקדימות להמליט: בן כפר או מגדלי בקר, מתפללים בוודאי בהצליבם נתון זה עם ידיעתם הברורה, כי הפרות ממליטות עוד בטרם מלאות להן שלש שנים, הרבה לפני כן. מתברר, כי לא רק פרות ימינו מקדימות להמליט, אלא גם אמות אמותיהן, לכל הפחות אלו שחיו לפני שמונה מאות שנה, שכן, בעלי התוספות (עבודה זרה כד/ב ד"ה "פרה") כבר מתקשים בשאלה זו: "ויש לתמוה, דהא מעשה בכל יום דפרה בת שתי שנים יולדת". בעלי התוספות מתרצים, "ויש לומר, דוודאי עתה נשתנה העת מכמו שהיה בדורות הראשונים". הוי אומר, נשתנו הטבעים.

אין זה השינוי היחיד שבו אנו נוכחים עין בעין. הגמרא (נדה כז/א) קובעת, כי לא תתכן לידה בשלהי העיבור, כי אם בסוף החודש, אך לא באמצעו. התשב"ץ (שו"ת ח"ב סי' ק"א) מעיר, "אבל אני ראיתי שנשתנה העניין בדורנו זה", והוא מסתייע בדברי בעלי התוספות הנזכרים, "שהרבה דברים נשתנו מטבעיהם בשינוי הדורות". אכן, הרמ"א פוסק (אבן העזר סי' קנ"ו סעי' ד') כי בזמנינו, הנולד באמצע החודש האחרון, נחשב כוולד בן קיימא "שעכשיו נשתנה העניין, וכן הוא בכמה דברים".

רחיצת תינוק ביום השלישי ללידתו: ה"שולחן ערוך" (או"ח סי' של"א סעי' ט') כותב כן לגבי רחיצת תינוק ביום השלישי ללידתו. במשנה (שבת קלד/ב) נקבע: "מרחיצין את הקטן ביום השלישי שחל להיות בשבת", היינו: יש להבדיל אש ביום השבת ולחמם בה מים, כדי לרחוץ את התינוק ביום השלישי ללידתו, שאם לא יעשו כן, עלולה להתרגש עליו סכנה. ברם, כותב ה"שולחן ערוך": "בזמן חכמי הגמרא, אם לא היו רוחצים את הולד לפני המילה ולאחר המילה וביום שלישי למילה במים חמין היה מסוכן... והאידינא לא נהגו ברחיצה כלל", שהרי "דבר ידוע שאינו מסוכן בכך" ("בית יוסף" שם).

אכילת מלח בסיום הארוחה: קיימות דוגמאות רבות נוספות, ונציין עוד אחת מהן. הגמרא (ברכות מ/א) אומרת, כי "אחרי כל אכילתך אכול מלח", וכן נפסק להלכה ("שולחן ערוך" או"ח סי' קע"ט סעי' ו'): "אכל כל מאכל ולא אכל מלח... ידאג... מפני אסכרה". אך ה"מגן אברהם" מציין על אתר (ס"ק ח'), כי בימינו נשתנו הטבעים ואין צורך לחשוש (ועיי' שו"ת "אגרות משה" חו"מ ח"ב סי' ע"ג אות ד').

פרה שלא המליטה אינה חולבת: נחתום בדוגמא הפוכה, בה אנו היינו קובעים, כי בוודאי השתנו הטבעים, אך בעל ה"תרומת הדשן" הבין בחכמתו ובכח תורתו להיפך. גמרתנו מביאה סימן נוסף לבדיקת בהמה אם ביכרה אם לאו - רוב הבהמות אינן חולבות טרם לידתן, ונחלקו הדעות בגמרא, אם יש לחשוש למיעוט החולבות לפני לידתן, אם לאו. להלכה נחלקו הדעות, ויש מן הראשונים (עיי' תוס' ד"ה "חלב", ורא"ש פ"ג סי' ב') שפסקו כדעה המחמירה, כי יש לחשוש למיעוט בהמות אלו, ולפיכך, גם אם הבהמה שלפנינו שופעת חלב, אין להסתמך על כך כהוכחה שכבר ביכרה, שכן, יתכן שהיא מן המיעוט החולבות בלא המלטה (ועיי' "שולחן ערוך" יו"ד סי' שט"ז סעי' ג' במחבר וברמ"א).

המחקר שערך בעל "תרומת הדשן": בעל "תרומת הדשן" (שו"ת ח"א סי' רע"א) עסק בסוגיה זו וערך מחקר בנושא: "ואפס, שאלתי ודרשתי מיהודים וארמאים, נשים ואנשים רבים, אם ראו מימיהם פרה חולבת שלא ילדה כבר, ולא שמעתי אחד מהם שראה זה מעולם". מכאן, הוא מסיק: "יש לומר דבהמות שלהם היו משונות מבהמות שלנו". לכאורה, היה עליו לסיים את מחקרו בקביעה, כי מאחר שבימינו השתנו הטבעים, הרי שאין לך סימן גדול מבהמה חולבת, שוודאי המליטה. ברם, הוא כותב: "אמנם, אין נראה להתיר מהאי טעמא לחודא כלל לסמוך על חקירותינו שהוא נגד קבלת התלמוד ולומר שנשתנה בזמנינו".

לא כל מה שלא רואים לא קיים: כאשר ננסה לברר, מה טעם לא ראה ה"תרומת הדשן" להכריע כי יש לשנות את ההלכה אחר שהטבעים השתנו, הסברה העולה היא, כי אינו דומה שינוי טבעים מוכח, לכזה שאינו מוכח. כלומר, כאשר אנו רואים פרה בת שנתיים ממליטה, הרי זה ברור בעליל

לנהור לבית מדרשו של הגאון ר' אברהם מלי, ומספר הלומדים תפח והלך. בייחוד נמשכו אל הגאון בחורים צעירים ונלהבים, שדבקו ברבים בכל לבם ונפשם; רעבים היו ללחם, אבל הם למדו באש קודש ובהתלהבות.

המצב בגיטו ורשה הגדול החמיר והלך. הרוצחים החלו להשמיד את מאות אלפי תושבי הגיטו. החלו המשלוחים למחנות המוות. בכמה מפעלי תעשייה עבדו "המאושרים", שקיבלו תעודות עבודה כפועלים למען התעשייה הגרמנית. מי שאין לו כרטיס עבודה מאושר על ידי שלטונות הרצח, "אין לו הזכות לחיות". הבריות עשו כל מאמץ להכנס למפעלים הללו, להתקבל שם לעבודה. לא כן תלמידי "הקייבוץ" של ר' אברהם מלי, אשר מוניטין יצאו להם בגיטו. הם גמרו אומר לא לנטוש את לימוד התורה. להם לא היו כרטיסי עבודה, ולכן היו "בלתי לגאליים", לפי חוקי הרצח הנאציים. לבושים גם בחיצוניותם בלבושם החסידי, שמרו על המסורת. הם לא נכנעו לכובשים הנאציים, והיו לומדים יומם ולילה בחזיון ובביטחון. יום יום היו באים לביתו של הגאון לשמוע את השיעור; יום יום היו קולטים את תורתו.

סכנת החיסול התקרבה בצעדי ענק. המרצחים, מוזיגים מכף רגל ועד ראש, היו מקיפים רובעים שלמים, מוציאים מתוכם את היהודים ושולחים אותם לטרבלנינקא, להשמדה. ר' אברהם מלי אינו זה, אינו הולך לבית חרושת ואינו מתעניין בכלל בדרכי הצלה. אחיו נתנמה כאחד המנהלים של מפעל תעשייה גרמני, אך הגאון מסרב לקבל ממנו עבודה, לנטוש את תלמידיו הנדונים למוות ולהציל את עצמו. הוא מוסיף להשמיע את שיעוריו, והתלמידים הנאמנים - עמו. כך ישב ולמד עד אשר הופיעו באחד הימים הרוצחים, הוציאו את הגאון וכמה מתלמידיו והובילו אותם לטרבלנינקא. אין הם מרשים אפילו לסגור את הגמרות, שנשארו פתוחות במסכת בכורות דף י"ט... ("אלה זוכרה", אוסף תעודות קדושי ת"ש-תש"ה, כרך ג', ניו יורק, תש"ט).

הקורא מסיים את מכתבו במשפטים מרגשים מאד: כבר למדת את מסכת בכורות מספר פעמים, ובכל עת שאני מגיע לדף י"ט - על אודותיו מסופר כאן - בשרי נעשה חידודין חידודין. יהודים יקרים! כשאחינו הקדושים יצאו מגיטו ורשה להריגה, נותרו הגמרות בבכורות דף י"ט פתוחות! הנאצים ימח שמם וזכרם "לא הרשו לסגור אותם". הרי זה מביא לידי גיחוק! **הם אינם יכולים לסגור את הגמרות!!!** כי הגמרא תשאר פתוחה לעולם, והיא תוסיף להילמד אם לא בוורשה, אז בבני ברק ובירושלים, בני יורק ובלונדון. אי אפשר לסגור את הגמרא. אפשר להרוג, לרצוח, לשרוף, כל ארבע מיתות בית דין, אבל את התורה הקדושה אי אפשר להרוג. בת אלמות היא. ואם רצונך בהוכחה? הבט סביבך וראה כמה יהודים, ברוך ה', ילמדו השבוע את דף י"ט בבכורות.

★ ★ ★

כדי להשלים את התמונה נוסיף שני פרטים מעניינים.

הגאון רבי אברהם וינברג זצ"ל, היה חתנו של יהודי בשם רבי משה קובלסקי ז"ל, אשר היה חסידו המובהק של האדמו"ר מסוכוטשוב זצ"ל, בעל "אבני נזר".

רבי משה קובלסקי ז"ל היה איש עסקים, ובאחד מביקוריו בארצות הברית, הוא רכש פנס עבור רבו הנערץ.

הפנס היה חפץ יקר-המציאות, והאדמו"ר שמח לקבלו, כי עתה לא ייאלץ להעיר את שמשו בשעת לילה מאוחרת, בקומו ללמוד, שכן מעתה הוא יעזר בפנס. עמד ה"אבני נזר" ובירך את רבי משה קובלסקי ז"ל, שיוכה לחתן שיאיר את עיני ישראל. לימים, בתו של רבי משה נישאה לגאון רבי אברהם וינברג הי"ד.

הגאון רבי אברהם וינברג זצ"ל, חיבר ספר מופלא על מסכתנו, מסכת בכורות, בשם "ראשית

ביכורים", ובהיותו חסיד סוכוטשוב מובהק, האנשים שהוציאו לאור את ספרו לאחר עקידתו על קידוש ה', ערכו מפתח מיוחד, לציון המקומות שבהם המחבר מזכיר את דברי רבו, בעל ה"אבני נזר" זצ"ל.

המעוניין לזכות את הרבים בסיפור מעניין, או בעובדה מרתקת שניתן ללמוד מהם מוסר השכל, מוזמן לפנות למערכת מאורות הדף היומי, ואנו נפרסם זאת בע"ה בטור זה. כתובתנו: תד. 471 בני ברק. פקס: 03-570-67-93 דוא"ל: mendelson@meorot.co.il

בברכת התורה, העורך

פנינים

דף יח/א עד דאכלת כפנייתא בבבל

האם הקצות החושן נהנה מ'קוגל'?
הגמרא מביאה שאמורא אמר לזולתו: "עד דאכלת כפנייתא בבבל תרגמינא מסיפא". כלומר, בזמן שאכלת תמרים בבבל, הספקנו לפרש את ההלכה. רש"י מבאר, שהוא התכוון להוכיחו, על שעידן את גופו באכילה.

מסופר, כי ה"חזון איש" זצ"ל נשאל, כיצד להתגבר על תאוות האכילה.

התורה הבדוקה לדבר, השיב, היא רק הרגשת המתקנות הנפלאה שבלימוד התורה, תחושת הערבות של דברי התורה תדחה את שאר העינוגים. הסבור אתה, סיים, כי בעל "קצות החושן" היה נהנה מתחית 'קוגל'?

דף יט/א קדש לי כל בכור

הכל - בכורים

רמז נאה דרש הרבי מאפטא זיע"א, ה"אווהב ישראל":

קדש לי - אם ברצונך להתקדש לי, 'כל בכור' - עליך לחוש, כי הכל בני בכורי המה, ואל לך לחטט בחטאי האחרים או להתנשא עליהם...

דף יט/ב פרה ... בנות שלש ודאי לכהן

פרה - פרי

במשנה למדים, כי פרה אינה ממליטה טרם מלאת לה שלש שנים.

אמר הגאון רבי מאיר שמחה מדוינסק זצ"ל, בעל "אור שמח", לא לחינם שמה של העגלה משתנה לפרה במלאת לה שלש שנים, שכן, מיני אז היא מסוגלת להעמיד פירות ("משך חכמה", וישלח).

דף יט/ב רוב... מתעברות ויולדות

שבועה על סמך הרוב

מספרים, כי רבי שלום מבליז זצ"ל, בייך פעם אשה אחת שתזכה לזרע של קיימא, ואף נשבע לה על כך.

משראה את הסובבים מתפעלים מכך שהוא נשבע על סמך ברכתו, פטרים ואמר:

- **מה** לכם מתפעלים, הלא נפסק בתורה להלך אחר הרוב ובגמרא (יבמות קט"א) נאמר "רוב נשים מתעברות ויולדות"...

דף כ/א כרבי מאיר סבירא לה בחייש למיעוט

בזכות רבי מאיר

פעם חלה רבי צבי הירש מזידיטשוב, והיה מוטל על ערש דווי כשמצבו הולך ומחמיר. כשהגיע לכלל גסיסה כמעט, נתן פרוטה לצדקה והתפלל "אלקא דמאיר ענני", ולא חלף זמן עד שיצא מכלל סכנה וחזר לבריאות.

את מעשהו הסביר לאחר מכן: הרי "רוב גוססים למיתה", ולפיכך התפלל "אלקא דמאיר ענני", שהרי רבי מאיר "חייש למיעוטא"... (קונטרס "על הצדיקים" מהאדמו"ר ממונקאטש).

שהטבעים השתנו, וגיל ההמלטה ירד. ברם, כאשר אין רואים פרות חולבות לפני המלטה, עדיין אין בכך הוכחה ברורה ויציבה שפרות מסוג זה אינן קיימות, משום שיש לחשוש, שמא אותן בהמות החולבות לפני המלטה נסתרות מעינינו. לפיכך, כל עוד לא יצאה הכרעה ברורה ומוסכמת מאת גדולי הדורות כי הדברים השתנו, אין לשנות מאומה [נעיי"ש תורה"ד בהמשך דבריו].

מובן מאליו, כי המוסמכים לקבוע אם נשתנו הטבעים, הם חכמי התורה בלבד, אשר להם נמסרה ההכרעה בכל אורחות חיינו והנהגותנו (ראה באריכות שו"ת "מנחת יצחק" חלק ג' סי' ל"ח).

דף כ/ב תוד"ה חלב פטר

"חזקה" אינה פתרון רב תכליתי לפתרון כל הספקות

שאלה חמורה הטרידה גדולי עולם.

בעלי התוספות בסוגייתנו (ד"ה "חלב") ובסוגיות נוספות בתלמוד (יבמות קט"א ד"ה "מחזורתא", חולין יא/ב ד"ה "לרבי מאיר") דנים בדינו של ספק בכור בהמה טהורה. היינו: בהמה טהורה המליטה ואין ידוע אם ביכרה טרם לכן, ויש לדעת כיצד לנהוג בספק בכור שלפנינו, אשר אם היה ידוע בוודאות כי הוא פטר רחם, היה על בעליו הישראל למסור ליד הכהן, שהרי קדוש הוא בקדושת הבכורה. בעלי התוספות מציינים, כי שני צדדים בדבר, והצד להתיר מבוסס על מספר נימוקים, ביניהם, כי הוולד חולין הוא: "העמד וולד בחזקת שאינו קדוש בבכורה, שהוא חולין במעי אמו". כלומר, מאחר שאנו נתונים בספק, יש לייצב את מעמדו של החפץ הנתון בספק, כפי העת האחרונה שבה מעמדו היה ברור. והנה, הבכור מתקדש רק בצאתו לאויר העולם. מעתה, אנו קובעים כי מעמדו הוא כשל בהמת חולין ואין בו קדושה, כפי שהיה בעודו עובר [למעשה, אי אפשר לצרף חזקה זו במקרה דנן, משום שלאם יש חזקה שלא ילדה, עיי"ש].

ספק כהן, חייב להחמיר: גמרא ערוכה במסכת יבמות (ק/ב), סותרת, לכאורה, כלל זה. יהודי אשר אינו יודע אם אביו כהן או ישראל, הרי הוא ספק כהן ספק ישראל. הגמרא קובעת, כי עליו לנהוג לחומרא, וכגון, בתרומה אינו רשאי לאכול - כישראל, ויזהר מטומאת מתים - ככהן.

לכאורה, הרי עובר כהן אינו קדוש בקדושת הכהונה, ורק עם לידתו חלה עליו קדושת הכהונה. משכך, מצבו, לכאורה, זהה למצבו של העגל אשר יש ספק אם הוא בכור - שניהם אינם קדושים, כל עוד לא יצאו לאוויר העולם. מעתה, כפי שבעלי התוספות קובעים, כי ספק בכור בהמה אינו קדוש, משום שכל עוד קיים ספק, איננו משנים את מעמדו האחרון הידוע לנו, הלא הוא מעמדו בעת היותו עובר, כמו כן, יש לקבוע, כי ספק כהן זה, יוותר במעמדו הוודאי האחרון הידוע לנו, הלא הוא דינו כעובר, שאינו קדוש בקדושת כהן. מדוע, אם כן, הגדרתו נותרה בספק?

ההבדל בין עובר כהן לעובר בהמה: הגאון רבי ירחמיאל גרשון אידלשטיין זצ"ל, רבה של שומייאץ, מבהיר את הדברים באופן נאה ("חידושי בן אריה" ח"ב סי' כ"א). קיים הבדל בולט בין שני העוברים. שניהם אמנם אינם קדושים עד לידתם, אך מסיבות שונות לחלוטין. בכור בהמה מתקדש בשל היותו פטר רחם, היינו: הראשון היוצא מרחם הבהמה. זו הסיבה שעד יציאתו לאויר העולם אינו קדוש, שהרי עדיין לא יצא מן הרחם ולא התקדש. לעומת זאת, עובר כהן, נושא בחובו את כל המאפיינים הדרושים לקדושת הכהונה, הוא אינו חסר מרכיבים כל שהם, אלא שבמעמדו הנוכחי הוא נוהה אחר דינה של אמו.

משהפנמנו הבדל זה, נפנה להתבונן בחזקה אשר באמצעותה בעלי התוספות קבעו, כי ספק בכור הרי הוא חולין ודאי. ההגיון העומד בבסיס חזקה זו הוא, כי כל עוד אין אנו יודעים אם מעמדו של החפץ השתנה מכפי שהיה קודם לכן, אזי, אותה הגדרה וודאית דבקה בו והיא ממשיכה לייצב את מעמדו, גם בהתעורר הספק.

"חזקה" מותרת עליו חותם של עגל שאינו פטר רחם: אכן, כאשר נתבונן בעובר בהמה טהורה, הגדרה זו הולמתו נאמנה. בהיותו עובר לא היה קדוש בקדושת הבכורה, משום שלא היה פטר רחם, וההגדרה נותרת עמדה גם לאחר המלטתו, לאמר: הוא אינו פטר רחם, שהרי יתכן שהבהמה כבר המליטה, והוא אינו הראשון היוצא מרחמה. נותרה, איפוא, אותה הגדרה, ואותה סיבה של פטור לאורך כל הדרך.

אי אפשר לומר שהספק כהן נשאר עובר... ברם, הכהן העובר אינו קדוש בקדושת הכהונה, משום היותו עובר. כלום נוכל להחתימו בתווית זו גם לאחר לידתו? האם קיימת סברה בטענה, כי כפי שהיה נטול קדושת הכהונה בעת שהיה עובר, נמשך מצב זה עד מאה ועשרים?

[ראה בגליון 264, מאמר "בכורות בימינו", בדברי הגר"י קאנטראוויץ, ולפמ"ש פשוט שבאופן של ספק מכירה, אין]

חזקת הבכור קודם לידתו מועילה.]

מקצת היום ככולו - איך ומתי?

השבוע אנו לומדים את הכלל התלמודי המפורסם: "מקצת היום ככולו". נער יהודי שהביא סימנים, הופך ל"גדול" עם כניסת יום הולדתו הארבע עשרה, גם אם הוא נולד בשעה ארבע אחר הצהרים ועדיין לא מלאו לו שלש עשרה שנים מלאות. הכלל "מקצת היום ככולו", מותח ומפשט על פני כל היום כולו, את התכונה הקבועה בחציו השני בלבד. במאמר זה נתמקד בהגדרתו המדויקת של כלל זה, באמצעות הסברו הנפלא של ראש ישיבת פונוביץ, הגאון רבי אליעזר מנחם מן שך זצ"ל.

גיל הכבש נקבע לפי שעת לידתו, לא יום לידתו: בפרשת הקרבנות התורה קבעה את גילם של בעלי החיים המובאים כקרבן לבית המקדש. יש שהגבילה התורה שלא יהא הקרבן יותר מבן שנה, ויש שקבעה שלא יהא פחות מבן שנים. למדנו במסכת זבחים, ונלמד בעז"ה במסכתנו בעוד מספר שבועות (דף לט/ב), כי גיל הקרבן נקבע לפי שעת לידתו, וכלשונו של רבא "שעות פוסלות בקדשים". לאמר, כבש שנולד בג' סיון בשעה תשע, יהא בן שנה בשנה הבאה בג' סיון בשעה תשע בדיוק. דקה טרם לכן, הוא ראוי להקרבה, שעדיין אינו בן שנה, ומן השעה תשע הוא אינו ראוי להקרבה.

לכאורה, רבא מתעלם לחלוטין מן הכלל "מקצת היום ככולו". מדוע עד השעה תשע בבוקר הכבש נחשב כמי שעדיין לא מלאה לו שנה, הלא "מקצת היום ככולו" ומתחילת היום יש להחשיבו כבן שנה?

"מקצת היום ככולו", הסביר הגר"מ שך זצ"ל ("אבי עזרי" הל' אישות פ"ב הל' כ"א), אינו משנה את המציאות, הוא אינו הופך ילד בן שנים עשרה לאיש בן שלש עשרה, אלא בכוחו להקנות לכל היום את **תכונותיו** של מקצת היום. כלומר, מאחר שבן שלש עשרה שהביא סימנים הופך ל"גדול", אזי, גם אם הביא סימנים בתחילת אותו יום, יש לדונו כ"גדול" - לא כבן שלש עשרה, כ"גדול". אולם, הכבש שבו אנו עוסקים, לא יהפוך לעולם להיות כבש בן שנה טרם השעה תשע. שום כלל ואף סברה אין בכחם לשנות את המציאות - עד השעה תשע הכבש אינו בן שנה.

לפיכך, בקרבן, אשר בו אין דינים והגדרות, כ"גדול" וכדומה, אלא נתונים בלבד, גיל ללא הגדרות, הכלל "מקצת היום ככולו" אינו מעלה ואינו מוריד (ועיי"ש שביאר כמה סוגיות בש"ס שצריך בהם מעל"ע וע"ע "חזון איש" פרה סי' א', ועיי' "ברכת כהן" עה"ת סי' ל').

דף כב/ב סוגיית ביטול ברוב

מצת חמץ שמותר לאכול בפסח, אך מצווה לשורפה!

מצת חמץ שהתערבה במצות כשרות - לאכול בבת אחת תערובת איסור והיתר - לשרוף מצה שמותר לאכול אותה. על כל אלה ועוד, במאמר שלפנינו.

בסוגיות שבדפים אלו, אנו עוסקים בדינים ובהלכות הנוגעים לענייני רוב. תחת הגדרה זו נכללים מספר מושגים שונים, ביניהם "הלך אחר הרוב" ו"ביטול ברוב". סוגייתנו עוסקת ב"הלך אחר הרוב", כאשר היא מבקשת שבהמה אשר יש ספק אם ביכרה, תחשב כמי שביכרה, משום שרוב בהמות העולם ממליטות, ודינה ינהא אחר הרוב - הלך אחר הרוב.

אכילת תערובת איסור והיתר בבת אחת: מחלוקת ראשונים כבירה קיימת לגבי דינו של מאכל שהתבטל ברוב. חתיכת נבלה שהתערבה בשתי חתיכות בשר כשר - מותרת באכילה, שהרי היא בטלה ברוב [התערבה אמרנו, ולא התבטלה, שאז יש צורך בביטול בשישים משום טעם הנבילה שנספג בכל המאכלים המתבטלים עמה]. מה דינו, של אדם המבקש לאכול את שלש החתיכות, אשר אחת מהן, ללא כל ספק, נבלה. לדעת בעל תוספות רי"ד (בבא בתרא לא/א) הדבר אסור, ואם עשה כן הוא חייב חטאת, שהרי אכל נבלה! לדעתו, אין רשות לאדם אחד לאכול את

שלש החתיכות, אלא שתיים מהן בלבד. ברם, דעתו דעת יחיד היא, וכל הראשונים חולקים, כדברי ה"טור" (יו"ד סי' ק"ט) הפוסק כאביו הרא"ש (חולין פרק גיד הנשה סי' ל"ז), ש"נהפך איסור להיות היתר, ומותר לאוכלן אפילו כולן כאחת". הרשב"א נוקט גם הוא, כי מן התורה אין כל איסור, אך לדעתו, חכמים גזרו לבלתי אכול את שלש החתיכות יחדיו, וכן פסק ה"שולחן ערוך" (יו"ד סי' ק"ט סעי' א', ועיי"ש דעה נוספת, ובדברי הרמ"א).

ביטול ברוב, מבטל את מהות החפץ הבטל? מחלוקת ראשונים זו חושפת את שרשי דין ביטול ברוב. האם יישותו של המאכל האסור בטלה, זהותו פורחת ומהותו מתאדה ואיננה, או שמא המאכל האסור לא התנתק משרשיו, המאפיינים הטבעיים בו, ואשר מחמתם הוא אסור לאכילה לא נמוגו, אך בנסיבות הנוכחיות, הוא מותר באכילה.

לאחר שהתוודענו למחלוקת זו, נשים את מעיינינו בברייתא המובאת בגמרתנו, ואשר לא נשנתה במקום אחר בתלמוד, ונמצא, כי לכאורה היא מכילה את שתי הדעות החולקות גם יחד!

בברייתא נאמר, כי חפצים טמאים בטלים מטומאתם בתערובת של רוב חפצים מותרים, ולפיכך, הנוגע בהם, אפילו בכולם ביחד בבת אחת, אינו נטמא. הרי לנו, כי ישותו של החפץ הטמא בטלה ואיננה. מאידך, אומרת הברייתא, כי הנושא את התערובת כולה, נטמא בטומאת משא, שהנושא חפץ טמא - נטמא. כלום לא אמרה הברייתא כי מהותו של החפץ נמוגה? (עיי' תוס' ד"ה "נבילה" שכתבו "ויש לחלק").

ההבדל בין פעולת 'מגע' לפעולת 'משא': הגאון רבי אלחנן וסרמן הי"ד מבאר, כי כאשר נתבונן בצורת ההטמאות על ידי **מגע** בחפץ הטמא ובאופן ההטמאות על ידי **משא** החפץ הטמא, נבחין כי הם שונים במהותם. פעולת הנגיעה בכל התערובת, מטבעה, נעשית על ידי מספר פעולות נגיעה שקובצו להן יחדיו. האדם מניח את כף ידו, וכל אצבע מבצעת פעולת נגיעה, כל פרק באצבעו מבצע גם הוא פעולת נגיעה בחלק שעליו הונח, וכולם ביחד מצטרפים לכדי נגיעה אחת גדולה. מאחר שמלאכת הנגיעה מורכבת מפרודות, אנו אומרים, כי כל פעולת נגיעה בפני עצמה לא המיטה טומאה על הנוגע, משום שבדאי היא נגעה בחלק הרוב, הטהור, ולא בחלק הטמא. שונה היא פעולת המשא, שאינה אלא משא משקל החפץ, ולא פעולה בו. משא זה מתקיים גם על ידי אחיזה בקצה קצהו של החפץ. אין לפנינו מספר פרודות המצטרפות לכדי פעולה גדולה, ולפיכך, איננו יכולים לומר, כי הוא לא נשא את החלק הטמא.

ניתן לסיים את קריאת המאמר בפיסקה זו, אך הרוצה ליהנות מקושיה מפולפלת, מוזמן להמשיך לקרוא את המאמר עד תומו.

מצת חמץ שנפלה בערב פסח והתערבה בשתי מצות כשרות. לכאורה, היא התבטלה ברוב, ואכן, ה"מגן אברהם" (סי' תמ"ב) מורה, כי מותר לאכול את שלש המצות בעיצומו של חג הפסח. ברם, האם לא יבצבץ ויעלה איסור החזקת חמץ בפסח, ויבטל את ההיתר? הרי בפסח אסור לאכול חמץ, ואסור להחזיק חמץ בבית - "לא יראה לך שאור בכל גבולך". מאחר שבעל הבית מחזיק ברשותו את כל המצות, נמצא, כי כפי שהנושא את כל התערובת שבה טומאה - נטמא, שוודאי נשא טומאה, כך גם בעל בית זה חייב לשרוף מיד את שלש המצות, שהרי הוא מחזיק את כולן ברשותו ואחת מהן ודאי חמץ!

לפנינו מצה שמותר לאכול אותה, אך אסור להשאיר אותה בבית...

מצווה לשרוף את שאסור לאכול... הגאון רבי אלחנן וסרמן הי"ד, מתיר באחת את הקשר הסבוך. נצטוונו לבלתי החזיק בבתנינו חמץ שאסור לאכול! החמץ הלזה, משום מה, באורח פלא, הצליח להכנס לצלחתנו על ידי ביטול ברוב, והוא מותר באכילה. אותו, לא ציוותנו התורה לבער ולשרוף... ("קובץ שיעורים" ח"ב בקובץ ביאורים בכורות אות ג', ועיי' גם "מקראי קודש", פסח, ח"א עמ' רמ"א, ועיי"ש עמ' רל"ו מהמסג' ג').